

Andrej Pančur

SLOVENSKA IMENA ZA HABSBURŠKI DENAR V 19. STOLETJU

»Devet imen za eno samo kovanko.«

Leta 1911 so zvedavi bralci Koledarja Družbe sv. Mohorja lahko prebrali izmišljeni prizor o retorično spretnem malem poslovnežu, ki je hotel v ljubljanskem Tivolskem parku z naslednjimi besedami zvabiti iz žepov svojih morebitnih strank vsaj nekaj drobiža: *»Kateri so iz mesta, plačajo po dvajset helerjev, Šiškarji po dvajset beličev, Vičani po dvajset vinarjev; kdor je iz Kravje doline, plača eno dvojačo, kdor je v Kurji vasi doma, bo dal samo en 'zeksar', Bežigrad deset krajcarjev, Vodmat po deset 'soldov', kateri so iz Štepanove vasi, plačajo po eno desetico, vsi drugi brez razločka pa po dva 'groša'.«*¹

Takratnim bralcem je bilo takoj jasno, da z vsemi žavbami namazani poslovnež od ljudi ne zahteva različnih zneskov denarja, temveč preprosto le drobiž iz niklja za 20 vinarjev. To vrsto drobiža so začeli kovati leta 1892, v denarnem obtoku je bila od maja 1893,² od leta 1899 pa ni več obstajal noben drug kovanec z isto vrednostjo.³

Slika 1: Drobiž iz niklja, 20 vinarjev kronske valute, Dunaj, 1892.

Omenjeni gostobesednež torej za plačilo ni terjal različnih kovancev, temveč je imel ta kovanec le devet različnih imen. Tako veliko imen se je na en sam samcat kovanec lahko prilepilo le v teku nekaj stoletij, in to predvsem zaradi burnih monetarnih dogodkov, ki so v tem času pretresali habsburško monarhijo.

Nastanek konvencijske valute

Za pravilno razumevanje vseh teh monetarnih sprememb pa moramo poseči vse tja do leta 1753, ko je habsburška monarhija z Bavarsko sklenila mednarodno denarno pogodbo (konvencijo). Od takrat je bila v habsburški monarhiji (z izjemo Avstrijske Nizozemske in habsburških posesti v Italiji) v veljavi tako imenovana konvencijska valuta (*Conventionsmünze*, kratica CM),

1 Béličan, J.: *Slike s kamarskih otokov*, Koledar Družbe sv. Mohorja, 1911, str. 61-62.

2 *Reichsgesetzblatt für die in Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*, 14. 5. 1893, št. 72, str. 152.

3 *Reichsgesetzblatt für die in Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*, 18. 12. 1895, št. 192, str. 661.

katere temeljna denarna enota je bil goldinar. Ta se je delil na 60 krajcarjev, en krajcar pa na 4 vinarje.⁴

Na tej podlagi so po 1. januarju 1754 v habsburški monarhiji kovali polnovredne srebrnike za en tolar, pol tolarja, četrt tolarja, 20 krajcarjev, XVII krajcarjev, 10 krajcarjev, VII krajcarjev in naposled še groše (3 krajcarje). Koval se je še drobiž, pri katerem je bila vrednost srebra nižja od imenske vrednosti kovancev. Tako so kovali krajcarje, polkrajcarje in vinarje. Za Ogrsko so kovali polture⁵ (*Poltura*) v vrednosti pol groša (1 ½ krajcarja) ter denárje v vrednosti tri petine krajcarja. Na Češkem in Moravskem so kot drobiž kovali še »male groše« s češkim imenom »grešle« in nemškim imenom »Gröschel«, ki so bili vredni tri vinarje. Leta 1760 so nato v habsburški monarhiji začeli kovati drobiž izključno iz bakra, in sicer kovanec za en, pol in četrt krajcarja.⁶

Glavni kovanec konvencijske valute je bil na habsburškem ozemlju tradicionalno trdno zasidrani tolar. Še sredi 16. stoletja je bil tolar vreden 60 krajcarjev. Zaradi razvrednotenja krajcarjev je nato njegova vrednost do leta 1693 narasla na 120 krajcarjev.⁷ Tako je bil en tolar vreden točno dva goldinarja in je kovanec za pol tolarja dejan-

sko ustrezal kovancu za en goldinar. V tem času torej goldinarskih kovancev sploh niso kovali, čeprav je bil goldinar denarna enota konvencijske valute. Šele po letu 1816 je nekdanji kovanec za pol tolarja tudi uradno dobil svoje dejansko ime goldinar. Od tega leta dalje so tudi groše uradno označevali za kovanec, vredne tri krajcarje.⁸

Slika 2: Kurantni srebrnik, ½ tolarja = 1 goldinar konvencijske valute, Günzburg, 1768.

Srednjeveške korenine

V drugi polovici 18. stoletja sicer še ni obstajal kovanec, ki bi bil neposredni prednik iskanega apoena za 20 vinarjev iz začetka 20. stoletja. Vendar so v tem času že obstajale osnove, na podlagi katerih je pozneje nastal ta kovanec, predvsem pa so bila v tem času med slovenskim prebivalstvom že trdno zasidrana nekatera iskana imena za denar. Toda če hočemo razjasniti etimologijo teh imen, se moramo vrniti še nekaj stoletij v preteklost, torej vse do srednjega veka.

Na slovenskem ozemlju so začele prve kovnice nastajati šele v 12. stoletju, višek svojega delovanja so doživele v 13. stoletju, nakar so s prevlado Habsburžanov na tem ozemlju prenehale s svojim delovanjem. Od tega časa dalje je bil torej na slovenskem ozemlju v obtoku samo še denar, ki so ga kovali v ostalih habsburških deželah in drugje v tujini (predvsem v Italiji, Nemčiji in na Madžarskem). Zato so iz teh sosednjih dežel prišla tudi kasnejša slovenska imena za denar. Obenem so že pred tem kovnice s slovenskega ozemlja kovale denar prav po tujih zgledih.⁹

Sprva so imeli največji vpliv novci, kovani v Brežah (Friesach) na Koroškem. Po zgledu breškega kova so kovali zlasti denariče oziroma pfe-

4 Probszt, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte. Von den Anfängen bis 1918*, 2. del, Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 1994, str. 496-497. Valenčič, Vlado: *Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1977, str. 103-104. Sprenger, Bernd: *Währungswesen und Währungspolitik in Deutschland von 1834 bis 1875*, Köln: Forschungsinstitut für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 1981, str. 35-36, 40. Podpečnik, Jože: *Denarne reforme Marije Terezije in Jožefa II.* V: Horvat, Jasna (ur.): *Slovenci v letu 1789*, Ljubljana: Narodni muzej, 1989, str. 65-69.

5 Slovensko ime za te kovanec je polturak ipd. Glej: Kelemina, Jakob: *Pravne starine slovenske v filološki luči*, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, 1933, str. 57. Šrekelj, Karel: *Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev*, Časopis za zgodovino in narodopisje, 1908, str. 64-65.

6 Herinek, Ludwig: *Österreichische Münzprägungen von 1740-1969*, Wien: Münzhandlung Herinek, 1970, str. 100. Butschek, Felix: *Österreichische Geldgeschichte im Rahmen der Sozial- und Wirtschaftsgeschichte vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. V: Häusler, Wolfgang (ur.): *Geld. 800 Jahre Münzstätte Wien*, Wien: Kunsthforum Bank Austria, 1994, str. 161. Globočnik, Anton: *Geschichtliche Uebersicht des österreichischen Geld- und Münzwesens*, Wien: Manz'sche Buchhandlung, 1897, str. 39.

7 Pribram, Alfred Francis: *Materialien zur Geschichte der Preise und Löhne in Österreich*, Wien: Carl Ueberreuters Verlag, 1938, str. 28-29, 43-44.

8 Herinek, Ludwig: *Österreichische Münzprägungen von 1740-1969*, o.c., str. 200.

9 Kos, Peter: *Denarništvo na prostoru današnje Slovenije v času od 12. do 14. stoletja*, Zgodovinski časopis, 1994, št. 3, str. 307-317. Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est. Gospodarska struktura in poslovanje poznosrednjeveških gospostev na Slovenskem*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003, str. 84-85.

nige.¹⁰ Ime za te kovance izvira iz latinskega imena *denarius*. V karolinškem denarnem sistemu se je tako libra (funt) delila na 20 *solidusov* po 12 denarijskov. En funt je torej vseboval 240 denarijskov.¹¹ V tem času se je za to denarno enoto med Germani uveljavilo ime pfenig (*Pfennig*). Izvor tega imena še do danes ni povsem pojasnjen.¹²

Od srede 13. stoletja so breške pfenige vse bolj izpodirivali graški, čez eno stoletje pa so začeli vse bolj prevladovati dunajski.¹³ Takrat se je za to vrsto denarja začelo uporabljati ime *vinar*. Ime izvira iz nemškega imena za Dunaj – Wien.¹⁴ To ime je bilo med prebivalstvom precej razširjeno in ga npr. zasledimo tudi v slovensko pisanih dokumentih 17. in 18. stoletja.¹⁵ Po drugi strani pa se je v virih za denarius in pfennig uporabljalo še ime denarič.¹⁶ V današnjem zgodovinopisju in numizmatiki se za to vrsto kovancev uporablja tako ime denarič kot pfenig.

Toda v 19. stoletju so Slovenci ta denar konvencijske valute ponavadi imenovali vinar oziroma *venar*¹⁷ (1 goldinar = 60 krajcarjev = 240 vinar-

jev). Lahko so mu rekli še penez ali belič.¹⁸ Beseda penez (penezek) izvira iz besede Pfennig.¹⁹ Izvor besede belič pa moramo iskati v beli barvi srebra, iz katerega so prvotno izdelovali ta kovanec.²⁰ V zadnjem primeru je torej ta kovanec dobil izvorno povsem domače ime.

Sredi 15. stoletja je vrednost vinarjev začela hitro padati. S tem je padalo tudi zaupanje prebivalstva v to vrsto denarja. V naslednjih stoletjih so vinarji v okviru kovnih denarnih sistemov zdrsnili na raven najmanj vrednega drobiža.²¹ Čeprav v 19. stoletju na kovancih za 1 vinar ne zasledimo ustreznega napisa *Pfennig*, temveč preprosto le $\frac{1}{4}$ *Kreuzer*, se je vinar kot najmanj vreden drobiž v tem času že trdno zasedel v slovensko zavest. V tej vlogi ga zasledimo tudi v povestih²² in pregovorih:

»Boljši je vinar pravičen ko zlat krivičen. /.../
Kdor ni bogat, vinar ima rad.
Z vinárji se prihranijo goldinarji.«²³

Slika 3: Bakreni drobiž, četrt krajcarja konvencijske valute, Kremnica, 1816.

Zaradi občutnega razvrednotenja vinarjev se je že kmalu pojavila potreba po kovancih, ki bi v plačilnem prometu lahko nadomestili vinarje. Nekdanji položaj vinarjev so v novčnem sistemu sedaj zasedli krajcarji, ki so bili vredni štiri vinarje. Krajcarje so začeli kovati že leta 1274 v tirolski kovnici v Meranu. Zaradi njihove stabilne vrednosti so postali zelo priljubljeni, zato so

10 Podpečnik, Jože: *Breški novci v prostoru Alpe-Jadran*, Zgodovinski časopis, 1993, št. 2, str. 313-318.

11 Vilfan, Sergij: *Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja*. V: *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem*, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987, str. 23.

12 Häusler, Wolfgang: „Geld ist die welt und welt ist geld“. Von den vielen Namen des Geldes, V: Häusler, Wolfgang (ur.): *Geld. 800 Jahre Münzstätte Wien*, o.c., 1994, str. 17.

13 Kos, Peter: *Denar*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 2. knjiga, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988, str. 230-231.

14 Bunc, Stanko: *Imena za denar na Slovenskem*, Slovenski jezik: glasilo Slavističnega društva, 1940, str. 60. V tem primeru je torej slovensko prebivalstvo denar poimenovalo po njegovem krajevnem izvoru. Po drugi strani tudi izmenjava imen za denar ni potekala povsem enostransko od Germanov in Romanov k Slovanom, temveč so poznani tudi obratni primeri. Štajerski Nemci so tako od svojih slovanskih južnih sosedov za prave kovance prevzeli besedo »Wetschpfennig«, ki izvira iz imena Beč. Probszt, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte. Von den Anfängen bis 1918*, o.c., str. 74. Podobno so pod slovenskim vplivom nekemu beneškemu kovancu pravili Petak. Štrekelj, Karel: *Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev*, Časopis za zgodovino in narodopisje, 1908, str. 52.

15 Prim. Golec, Boris: *Iz zgodovine uradovalne slovenščine 17. stoletja*, Arhivi, 2000, št. 2, str. 147. Umek, Eva (ur.): *Slovenščina v dokumentih skozi stoletja*, Razstava ob 25-letnici samostojnega delovanja Arhiva Slovenije, Ljubljana: Arhiv Slovenije, 1971, str. 32-35.

16 Vilfan, Sergij: *Denarič*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 2. knjiga, o.c., str. 233.

17 Tako besedo Pfennig prevaja tudi Cigaletov slovar. [Cigale, Matej]: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, 2. del, Ljubljana, 1860, str. 1158.

18 Slomšek, Anton: *Blaže in Nežica v nedeljskejši šoli*, Celovec, 1857, str. 84.

19 Podoben izvor ima tudi manj pogosto uporabljena beseda fenik.

20 Bunc, Stanko: *Imena za denar na Slovenskem*, Slovenski jezik, 1940, str. 59, 63.

21 Lochr, August: *Österreichische Geldgeschichte*, Wien: Universum Verlagsgesellschaft, 1946, str. 35. Sandgruber, Roman: *Ökonomie und Politik. Österreichische Wirtschaftsgeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Wien: Ueberreuter, 1995, str. 99.

22 Vinkler, Th.: *Rothschild, Zora*, 1. februar 1872, št. 3, str. 34.

23 Šašelji, Ivan: *Nekdanji naš denar v slovenskih pregovorih*, Mladika, 1940, št. 10, str. 354.

jih kmalu začeli posnemati po kovnicah severne Italije, Avstrije in južne Nemčije. Ker so imeli na zadnji strani upodobljen dvojni križ, so jih v 14. stoletju ljudje začeli imenovati krajcarji (nemško *Kreuzer*).²⁴

Slika 4: Srebrnik, 1 krajcar, Merano, 1473/1477.

enih za pol, en, dva in tri solde.²⁸ To ime se je v tem času tako zelo prijelo med slovenskim prebivalstvom, da so ga uporabljali za poimenovanje drobiža tudi potem, ko so krajcarji dokončno nadomestili solde.²⁹

Slika 5: Bakreni drobiž, 1/2 solda, Dunaj za Goriško, 1791.

V 19. stoletju so Slovenci krajcarje imenovali tudi *sold*. V šaljivi zgodbi iz leta 1872 se tako govoreči bankovec za 1 goldinar opisuje s sledečimi besedami: »Sto vojakov imam pod soboj (ljudje jim pravijo soldi; saj soldi in soldati so si tako nekako v rodu), tedaj sem 'avtman' ali po novejši: stotnik.«²⁵ To ime so kot sinonim za krajcar uporabljali zlasti na Primorskem in v veliki meri še na Kranjskem.²⁶

Ime *sold* izvira iz latinske besede *solidus* in njegove italijanske izpeljanke *soldo*. Konec srednjega veka so bili soldi kot manjvredni kovanci razširjeni po severni Italiji, od koder so s posredništvom trgovine pritekali tudi na slovensko ozemlje. Okoli leta 1500 so bili beneški soldi skupaj z ostalimi italijanskimi kovanci na Slovenskem že tako množično razširjeni, da je bilo v razmerju do avstrijskih kovancev potrebno uvesti posebno kranjsko valuto.²⁷ Ko so si nato na začetku 18. stoletja habsburške oblasti prizadevale prekiniti dotok manj vrednega beneškega denarja, so habsburške kovnice v tridesetih letih začele za Goriško kovati bakreni drobiž, ki je po italijanskem zgledu nosil ime *soldo*. Tega so nato uspešno kovali vse do začetka 19. stoletja v apo-

Krajcar je prvotno nastal iz potrebe hitro se razvijajočega denarnega gospodarstva po vrednejših plačilnih sredstvih, kot so bili takrat najbolj razširjeni pfenigi. Leta 1266 je dal francoski kralj Ludvik IX. kovati denar, katerega vrednost je ustrezala enemu *solidus*, se pravi dvanajstim denariusom. Ker je bil to takrat najdebelejši obstoječi denar, so jih latinsko imenovali *grossus denarius turnosus* (*gros tournois*). Ta vrsta kovanca se je hitro razširila po Evropi. Množično so ga kovali tudi na Češkem, kjer se jih je oprijelo ime *groš*. To ime so nato prevzeli še nekateri drugi evropski jeziki,³⁰ npr. nemščina (*Groschen*) in seveda slovenščina. Ko je bil z novim kovnim redom v habsburških deželah vinar leta 1481 nedvoumno degradiran na raven drobiža, je bil *groš* vreden tri krajcarje.³¹ To vrednostno razmerje se je nato obdržalo vse do prenehanja veljavnosti konvencijske valute.

28 Globočnik, Anton: *Geschichtliche Uebersicht des österreichischen Geld- und Münzwesens*, o.c., str. 39. Murko, Vladimir: *Denar*, Ljubljana, 1943, str. 75. Mimica, Bože: *Numizmatička povijest Istre i Kvarnera*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Rijeka: Vitagraf: Adamić, 1997, str. 506-507. Leta 1802 so kovali še srebrnik za 15 soldov, katerega vrednost je ustrezala osim krajcarjem in pol. Herinek, Ludwig: *Österreichische Münzprägungen von 1740-1969*, o.c., str. 207.

29 Z Napoleonovo zasedbo habsburške Lombardije in Benečije se je prenehalo kovati solde za ti ozemlji. Pred tem je bilo nekaj tega denarja v obtoku tudi na Slovenskem. Avstrijske oblasti so sicer leta 1862 znova uvedle solde kot poseben drobiž za Benečijo, vendar so bili ti kovanci v obtoku le par let. Pančur, Andrej: V pričakovanju stabilnega denarnega sistema, Celje: Zgodovinsko društvo, 2003, str. 40, 179, 198.

30 Porteous, John: *Münzen. Geschichte und Bedeutung in Wirtschaft, Politik und Kultur*, Frankfurt am Main: Ariel Verlag, 1969, str. 89, 93, 102-104, 249. Häusler, Wolfgang: *„Geld ist die welt und welt ist geld“*, o.c., str. 18.

31 Probszt, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte*, o.c., str. 266-267.

24 Probszt, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte*, o.c., str. 265-267, 270-274, 287-291.

25 Podmolčev, S.: *Govoreči bankovec* (Šaljivka), Zora, 1. september 1872, št. 17, str. 236.

26 Bunc, Stanko: *Imena za denar na Slovenskem*, Slovenski jezik, 1940, str. 59. Primerjaj: Slovenec, 31. januar 1882, št. 12; 13. marec 1885, št. 59. J. A.: *Sedanji desetaki – reprezentanti denarnega dualizma*, Novice, št. 33, 17. avgust 1881, str. 265.

27 Vilfan, Sergij, Otorepec, Božo in Valenčič, Vlado: *Ljubljanski trgovski knjigi iz prve polovice 16. stoletja*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986. Vilfan, Sergij: *Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja*, o.c., str. 23-32.

Slika 6: Srebrnik, praški groš, Kutná Hora (Kuttenberg), Vaclav II. (1278–1305).

Pred tem je groš doživljal podobno usodo kot manj vredna vinar in krajcar. Skozi stoletja se je namreč kovinska vrednost vseh teh kovancev stalno manjšala. Zato so bile te vrste denarja vse manj primerne za poravnavo večjih denarnih zneskov. Hkrati je z razvojem srednjeveškega denarnega gospodarstva nastala potreba po še vrednejših plačilnih sredstvih. Leta 1252 so tako v Firencah začeli kovati zlatnike, na katerih je bila kot mestni grb upodobljena lilija (latinsko *flos*, roža). Zato so te kovance imenovali *florinus* ali *fiorino d'oro*. Z razširitvijo teh kovancev po Evropi se je širil tudi ime *florin*, v slovenščini *florint*.³²

Slika 7: Zlatnik, florint, Avignon, Urban V. (1362–1370).

V nemških deželah so florint imenovali *Gulden*. Ime izvira iz zlata (*Gold*), iz katerega so ga kovali. Podobno so Čehi temu denarju pravili *zlatý* in Poljaki *złoty*. Po drugi strani pa so v nemških deželah za ta denar uporabljali iz besede *florinus* prevzeto kratico *fl*. Ime *Gulden* se je kot goldinar razširilo tudi v slovenščino. Vendar je slovensko prebivalstvo za isto vrsto denarja uporabljalo še ime *rajniš*. To ime izvira iz nemškega imena za renške goldinarje (*rheinischer Gulden*), ki so jih od leta 1386 kovali renski volilni knezi. To vrsto goldinarjev so kovali tudi v habsburških deželah. Ko so potem začeli na Tirolskem leta 1486 kovati srebrne goldinarje, ki so po vrednosti ustrezali

zlatim goldinarjem, so za označevanje teh srebrnikov začeli uporabljati ime goldinar.³³

Slika 8: Bankovec avstrijske narodne banke, 10 goldinarjev konvencijske valute, 1. 1. 1847.

Slovensko prebivalstvo je vse do 19. stoletja uporabljalo tako ime goldinar kot ime rajniš.³⁴ Šele z razvojem slovenskega knjižnega jezika je ime goldinar povsem prevladalo. Pri prvi slovenski omembi vrednosti bankovcev avstrijske narodne banke iz leta 1847 so bile npr. vrednosti zapisane v goldinarjih.³⁵ Naposled besedo rajniš zasledimo samo še sem ter tja, v glavnem kot poudarjeno arhaično ime za goldinar,³⁶ dokler je ne najdemo samo še v slovenskih ljudskih pesmih³⁷ in pregovorih: »Komur krajcarja ni mar,

³² Williams, Jonathan (ur.): *Money. A History*, London: British Museum Press, 1998, str. 80, 82. Häusler, Wolfgang: »Geld ist die welt und welt ist geld«, o.c., str. 18.

³³ Bunc, Stanko: *Imena za denar na Slovenskem*, Slovenski jezik, 1940, str. 58, 59. Probszt, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte*, o.c., str. 276-277, 354. Murko, Vladimir: *Denar*, Ljubljana, 1943, str. 51.

³⁴ Prim. Umek, Eva (ur.): *Slovenščina v dokumentih skozi stoletja*, o.c., str. 28, 32-35. Prim. Golec, Boris: *Iz zgodovine uradovahn slovenščine 17. stoletja*, Arhivi, 2000, št. 2, str. 142, 147.

³⁵ Pick, A. in Richter, R.: *Österreich. Banknoten und Staatspapiergeld ab 1759*, Berlin: Buchdruckerei Erich Pröh, 1972, str. 6.

³⁶ Prim. Slovenec, 30. avgust 1886, št. 197. Podmolčev, S.: *Govoreči bankovec (Šaljivka)*, Zora, 1. september 1872, št. 17, str. 237.

³⁷ »Daj ti meni tri sto rajniški«. Pajek, Josip: *Črtice iz duševnega žitka Staj. Slovencev*, Ljubljana: Matica Slovenska, 1884, str. 36. Glej še Štrukelj, J.: *Denar. Šaljivo-resen govor*, Zora, 1895, št. 3, str. 87.

ne bo rajniša gospodar.«³⁸ Obenem se predvsem pod vplivom madžarščine (*Forint*) tudi v drugi polovici 19. stoletja v slovenščini še naprej uporablja izraz forint oziroma forintnik in fiorin.³⁹ V spomin na nekdanji zlati izvor tega denarja lahko zasledimo celó besedo zlatnik.⁴⁰

Goldinar ni imel samo zelo različna imena, temveč je bil v 16. stoletju podvržen še nadaljnji metamorfozi, ki je pripeljala do nastanka ne samo novega imena, temveč tudi novega kovanca. Kovanje srebrnih goldinarjev se je namreč iz Tirolske hitro razširilo še na Saško in Češko, kjer so bili pomembni rudniki srebra. Med leti 1520 in 1528 so jih pridno kovali tudi v Jáchymovu (nemško Joachimsthal) na Češkem. Zato so tem kovancem pravili tudi *Joachimsthaler*, kar se je pozneje v nemščini skrajšalo na *Thaler* oziroma *Taler*. To ime so nato prevzeli še ostali jeziki, npr. slovenščina (tolar), poljščina (talar), italijanščina (tallero), nizozemščina (daalder), skandinavski jeziki (daler), francoščina (daldre), španščina (dollaro) in seveda angleščina (dollar). V 16. in 17. stoletju je v habsburških deželah vrednost tolarjev v primerjavi z goldinarji postopoma naraščala, dokler niso bili konec 17. stoletja vredni dva goldinarja.⁴¹

Na Slovenskem so tolarjem pravili tudi *šmarni tolar*, *devičar* ali *marijaš*. To je bil tolar, ki je po vrednosti povsem ustrezal avstrijskim tolarjem, vendar je bil kovan na Ogrskem in je bila zato na njem kot zavetnica Ogrske upodobljena sveta devica Marija z Jezusom. Beseda šmarni tako izvira iz šent (St.) Marijin tolar.⁴²

Slika 9: Kurantni srebrnik, tolar, Kremnica, 1780.

Zadnja leta konvencijske valute

Konvencijska valuta je bila v veljavi vse do leta 1858. V prejšnjih letih so bili v obtoku še naslednji bankovci, zasilni denar, srebrniki, srebrni in bakreni drobiž, ki jih prikazuje spodnja tabela:

Tabela 1.⁴³

Vrsta denarja	Denarni apoeni	Ime denarne enote
zlatniki	souverain d'or	cesarski sovren, suvren, suverendor
	4 dukati	cesarski cekin
	1 dukat	
bankovci	1000 goldinarjev	tisočak
	100 goldinarjev	stotak
	10 goldinarjev	desetak
	50 goldinarjev	petdesetak
	5 goldinarjev	petak
	2 goldinarja	dvagoldinar, dvaforintnik
	1 goldinar	goldinar, forint
raztrgani bankovci	½ goldinarja	flika
	¼ goldinarja	
papirnati drobiž	10 krajcarjev	denarni listki, papirnat desetice
	6 krajcarjev	papirnat šestice
raztrgani papirnati drobiž	3 krajcarji	metulj
nadomestni denar	15 krajcarjev	
	10 krajcarjev	denarni listki
	5 krajcarjev	ljubljski denar
	3 krajcarji	
srebrniki	1 tolar	(cesarski) tolar, trdnjak
	1 goldinar	goldinar
	¼ tolarja	pol goldinarja
	20 krajcarjev	dvajsetica, cvancigerca
	XVII krajcarjev	petica
	XV krajcarjev	petica

38 Šašelj, Ivan: Nekdanji naš denar v slovenskih pregovorih, Mladika, 1940, št. 10, str. 354.
39 [Cigale, Matej]: Deutsch-slovenisches Wörterbuch, 1. del, Ljubljana, 1860. Prim. Novice, 24. februar 1858, št. 8, str. 63.
40 Iz ljutomerskih Goric na Štajer, Novice, 21. november 1860, št. 47, str. 378.
41 Vorel, Petr: Od českého tolaru ke světovému dolaru, Praha: Rybka Publishers, 2003.
42 Probszt, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, o.c., str. 72-73. Bunc, Stanko: Imena za denar na Slovenskem, Slovenski jezik, 1940, str. 61, 64.

43 Med drugim glej: Še nekaj potrebnega o starem in novem dnarji, Novice, 20. oktober 1858, št. 42, str. 329. Kaj je vsakemu in povsod treba vedeti, da se dobro in popolnoma iznajde v novem dnarji?, Novice, 10. november 1858, št. 45, str. 353. Novice, 12. maj 1858, št. 19, str. 151. 42. dokladni list, Novice, 14. november 1849, št. 46, str. 143. Slovenec, 31. januar 1882, št. 12. Slomšek, Anton: Blaže in Nežica v nedeljskejši šoli, o.c., str. 84-85. [Cigale, Matej]: Deutsch-slovenisches Wörterbuch, 1. in 2. del, Ljubljana, 1860. Herinek, Ludwig: Österreichische Münzprägungen von 1740-1969, o.c. Pančur, Andrej: V pričakovanju stabilnega denarnega sistema, o.c., str. 63-67, 89, 155-156. Häusler, Wolfgang: »Gelt ist die welt und welt ist gelt«, o.c., str. 18-19.

Vrsta denarja	Denarni apoeni	Ime denarne enote
srebrniki	10 krajcarjev	desetica
	VII krajcarjev	dvojača
	VI krajcarjev	dvojača
	5 krajcarjev	peterka, petka, finfarca
	3 krajcarji	groš
	1 kronski tolar	križavec, križast tolar, križana krona
	½ kronskega tolarja	polkrižavec
	¼ kronskega tolarja	četrtekrižavec
srebrni drobiž	6 krajcarjev	dvojača, šestica, zeksar
bakreni drobiž	6 krajcarjev	šajnasti krajcarji
	3 krajcarji	
	2 krajcarja	
	½ krajcarja	
	3 krajcarji	groš
	2 krajcarja	dvakrajcar
	1 krajcar	krajcar
	½ krajcarja	polkrajcar, polovičar
	¼ krajcarja	vinar, venar

Kot je razvidno iz tabele, so Slovenci imena za posamezne denarne enote ponavadi izpeljali iz številke, ki je označevala vrednost tega denarja. To je veljalo predvsem za bankovce, ki jih je od leta 1816 izdajala avstrijska narodna banka. Ime za to vrsto denarja so Slovenci prevzeli iz nemščine (*Banknote*) in so zato za bankovce še dolgo časa uporabljali tudi germanizem *banknota*. Podobno so Slovenci označevali državni papirnati denar⁴⁴ (*Staatsnote*) z imenom državna nota. To ime so slovenili v državni bankovec in le redko v državnico. Germanizme so Slovenci uporabljali tudi pri označitvah vrednosti denarja (*cvancer-gica, zeksar, finfarca*).

Posebno je zanimivo ime *dvojača*, ki se je uporabljalo za označevanje kovancev, katerih vrednost na prvi pogled ni imela nobene zveze s številko dve (VII krajcarjev, VI krajcarjev, 6 krajcarjev), temveč prej s številom šest. V tem primeru je bila dvojača kovanec, ki je bil vreden dva groša (2 × 3 krajcarje). S tem imenom so označevali tudi kovanec za VII krajcarjev. Ta kovanec so začeli kovati že leta 1754, pri čemer je njegova kovinska vrednost za razliko od predhodnega kovanca za VI krajcarjev dejansko ustrezala vre-

dnosti šestih krajcarjev. Podobno je bilo s *peticama* (XVII in XV krajcarjev), ki sta označevali vrednost petih grošev (15 krajcarjev).

Slika 10: Srebrni drobiž, 6 krajcarjev konvencijske valute, Dunaj, 1849.

Sredi 19. stoletja so bili na Slovenskem kot trgovski denar brez fiksnega tečaja v obtoku še nekateri domači in tuji zlatniki. *Souverain d'or* je bil zlatnik, ki so ga v habsburški monarhiji kovali po zgledu na angleške zlatnike za 1 funt. Ker so ti zlatniki nosili podobo suverena, se jih je v Angliji oprijelo ime *sovereign* in na kontinentu ime *souverain d'or*, se pravi suverenov zlatnik. Te zlatnike so kovali tudi za Lombardijo in Benečijo, kjer so nosili ime *souvano*. Slovenci so tem zlatnikom pravili *cesarski souren* ali pa *suverendor*. Po istem principu so Slovenci imenovali tudi zlatnike za 20 frankov (*napoleondor*), ki so jih kovali pod Napoleonom I. in III. V habsburški monarhiji so kovali še zlatnike za 4 in 1 *dukat*, ki so jih Slovenci imenovali kar *cesarski cekini*. Prednike teh kovancev so v Benetkah začeli kovati že leta 1284. Svoje ime naj bi dobili po zadnji besedi napisa na denarju – *ducatus* (vojvodina). Benečani so te zlatnike kovali vse do konca obstoja republike, nato pa so jih avstrijske oblasti kovalе po istem vzorcu še nekaj let po zasedbi Benečije. Teh zlatnikov se je po beneški kovnici *zeccha* oprijelo ime *zecchino*. Zaradi velike razširjenosti teh zlatnikov na Slovenskem je beseda *cekin* postala sinonim za zlatnike.

Izvor kronskih tolarjev moramo prav tako iskati izven avstrijskih dednih dežel. To je bil denar, ki so ga v drugi polovici 18. stoletja kovali na Avstrijskem Nizozemskem (v današnji Belgiji). Konec 18. stoletja so ga množično kovali še na Dunaju, v Milanu in v Kremnici. V prvi polovici 19. stoletja so ga nato prevzele južnonemške države. Na Slovenskem so mu pravili *križavec*, *križast tolar* ali *križana krona*. Svoje ime je dobil po svoji značilni podobi na zadnji strani, ki prikazuje burgundski Andrejev križ. Ker so bile poleg križa na kovancu upodobljene tudi tri kro-
ne, so mu v nemških deželah rekli *Kronentaler*,

⁴⁴ Različne vrste državnega papirnatega denarja so bile v obtoku med leti 1848 in 1856. Znova so ga začeli izdajati leta 1866 in sicer v apoenih za 1, 5 in 50 goldinarjev. Ker pa se ta denar po vrednosti ni razlikoval od bankovcev, ljudje med tema vrstama papirnatega denarja sploh niso delali nobene razlike.

se pravi *kronski tolar*. Njegova vrednost je bila običajno za 12 krajcarjev večja kot vrednost tolarja konvencijske valute.

Slika 11: Kurantni srebrnik, kronski tolar, Kremnica, 1795.

Posebej zanimiv je še primer raztrganega papirnatega denarja in nadomestnega denarja. Ko je namreč po revoluciji leta 1848 v Avstriji začelo kritično primanjkovati kovanega drobiža, so si ljudje pomagali s trganjem najmanjših bankovcev za en goldinar na polovice in četrtine. Tako raztrganim bankovcem so po domače pravili *flike*. Kmalu je država začela izdajati papirnati drobiž, ki so mu Slovenci pravili *denarni listki*. Ker pa je obupno primanjkovalo grošev, so ljudje začeli na polovico trgati tudi papirnati drobiž za 6 krajcarjev. Ta denar so po domače imenovali *metulj*. Poleg države je papirnati drobiž začela izdajati tudi ljubljanska mestna občina. Ta nadomestni denar so ljudje razglasili za denarne listke oziroma za *ljubljski denar*.

Med takrat še veljavnim drobižem je potrebno izpostaviti še tako imenovane *šajnaste krajcarje*. To je bil bakreni drobiž dunajske valute (*Wiener Währung*, kratica WW). Dunajska valuta je bil državni papirnati denar, ki je leta 1811 zamenjal inflacijsko razvrednoten papirnati denar, ki se je glasil na konvencijsko valuto. Ker se je papirnati denar dunajske valute po nemško imenoval *Einlösungsschein* (zamenjalni bankovec), so mu Slovenci po njegovi skrajšani obliki (*Schein*) nadeli ime *šajn*. Po ustanovitvi avstrijske narodne banke leta 1816 so denar dunajske valute začeli zamenjevati za nove bankovce konvencijske valute. Po letu 1820 je bil goldinar dunajske valute vreden le dve petini goldinarja konvencijske valute. Do revolucije leta 1848 je država iz obtoka sicer umaknila veliko večino dunajske valute, vendar je bilo nekaj tega denarja še vedno v obtoku. Na Slovenskem so tako še vedno plačevali s šajnastimi krajcarji, pri čemer so morali imensko vrednost tega drobiža deliti z dve in pol, da so dobili njegovo vrednost v konvencijski valuti.

Avstrijska valuta

Na podlagi denarne pogodbe med Avstrijo in Nemško carinsko zvezo iz leta 1857 je Avstrija novembra naslednjega leta s konvencijske valute prešla na avstrijsko valuto (*österreichische Währung*, kratica öW). 100 goldinarjev stare konvencijske valute je bilo vrednih 105 goldinarjev nove avstrijske valute. Z uvedbo nove valute so v denarni obtok prišli tudi novi kovanci. Kovati so začeli srebrne zvezne tolarje (*Vereinstaler*) in zlate krone (*Goldkrone*), ki so bili zakonito plačilno sredstvo tako v Avstriji kot v državah Nemške carinske zveze. V Avstriji so kovali še kurantne srebrnike za 2, 1 in četrt goldinarja, srebrni drobiž za 10 in 5 krajcarjev in bakreni drobiž za 3, 1 in ½ krajcarja.⁴⁵

Slika 12: Srebrni drobiž, 10 krajcarjev avstrijske valute, Dunaj, 1858.

Slovenci proti novemu denarju niso imeli nobenih ekonomskih pomislekov, temveč so ga preprosto sprejeli kot dano dejstvo. Edino takrat, ko je bilo nov denar potrebno ustrezno slovensko poimenovati, se je med Slovenci vnela razprava o novem denarju. Ta razprava je zvesto odražala takratno stanje slovenskega narodnega gibanja, ki se je po začetku neoabsolutizma prenehalo politično udeleževati, vendar je vse svoje moči posvečalo literarni produkciji. Ker je bilo oblikovanje skupnega slovenskega knjižnega jezika osnovni pogoj za uspešen razvoj slovenske literature, so slovenski narodnjaki veliko svoje energije posvečali prav kodificiranju besed knjižnega jezika, med drugim tudi pravnih izrazov. V tem sklopu so iskali tudi primerne slovenske besede za habsburški denar. Slovenski narodni buditelji so se dobro zavedali, da so se lotili zelo pomembne naloge, »ker se ne govori od nobene stvari posvetne toliko, kolikor od denarja - toga hlapona vse delavnosti človeške«.⁴⁶

45 Pančur, Andrej: V pričakovanju stabilnega denarnega sistema, o.c., str. 142-154.

46 Majar: Imena novih denarjev, Novice, 30. junij 1858, št. 26, str. 203.

Peter Hicinger je prvi vrgel rokavico: »S *per-vim* dnevom mesca novembra ali s praznikom vseh Svetnikov tega leta se začne vsa štev in vsa plačila po novem denarju. Če ga bomo hoteli prav rabiti, mu bomo mógli dajati tudi pri-pravne imena.«⁴⁷ Hicinger je nato za vsak nov kovanec predlagal po njegovem mnenju najbolj primerno ime. Njegove predloge najdemo zbrane v spodnji tabeli 2, kjer jih lahko primerjamo še s predlogi drugih Slovencev. Če je bil kdo v dvomih, je predlagal več imen za isti kovanec.

Na poziv Novic se je s svojimi predlogi kmalu oglasil tudi Matej Cigale,⁴⁸ ki je kot član uredništva Državnega zakonika postavljal temelje slovenske pravne terminologije. S problemom slovenske terminologije za nov denar se je spopadel že prej, ko je v slovenščino prevedel patent o avstrijski valuti.⁴⁹ Cigale je pozval tudi druge, da naj se udeležijo odprte razprave: »*Koristno bi bilo, da bi se zastran tega zaslíšal še kak glas iz te in une slovenske dežele.*«⁵⁰ Na njegov poziv so se čez nekaj časa oglasili M. Glunec,⁵¹ Matija Majar⁵² in Janez Bleiweis.⁵³

Med to razpravo sta med seboj trčila dva različna koncepta oblikovanja slovenske strokovne terminologije. Cigale je zagovarjal nastanek povsem nove terminologije, ki bi jo oblikovali izobrazenci. Nove besede »*bi veljale vsaj v knjigah in časnikih, če bi tudi ne prišle v narod.*« Vendar je Cigale vseeno optimistično gledal na prihodnost. Pričakoval je, da bodo novo terminologijo sčasoma prevzeli tudi drugi.⁵⁴ Tudi Majar je menil, »*da je važno ustanoviti stalno ta imena najpred med književniki, temi voditelji naroda,*

ker po njih dojdú ona potle med naše ljudstvo.« Naloga izobražencev torej ni bila le oblikovanje slovenske terminologije za novi denar, temveč bi jo morali tudi razširiti med ljudstvo. »*Tako imenujmo sami te denarje v spisih, tako pa učimo tudi ljudstvo po priložnosti i mladino v učiliščih imenovati te denarje, da se nam ne ugnezdé 'guldenstikelni', 'Ferajnstolarji' pa 'firkelni' med ljudstvom.*«⁵⁵ Majar se je preprosto bal, da bi se med slovenskim ljudstvom udomačili popačeni nemški izrazi. Pri oblikovanju slovenskih izrazov za denar sta se tako Majar kot Cigale v izdatni meri opirala na že obstoječo terminologijo drugih slovanskih narodov. Po njunem mnenju je celó ime goldinar odražalo nedopustni nemški vpliv.

Vendar se je tudi Cigale dobro zavedal, da bo končno sodbo o imenu novega denarja navsezadnje vendarle izreklo ljudstvo: »*Kako bo pa naše ljudstvo imenovalo vse te dnarje, tega še ne vé nihče.*«⁵⁶ Zato se je Bleiweis naloge lotil povsem drugače: »*Dolgo sem prevdarjal in besede obračal, pa vedno le med kmeti ostal, češ, kaj pomaga, če izkujemo besedo, ktera pa nikdar ne bo prišla v usta našega ljudstva!*« Potem ko je Bleiweis preveril ljudskost svojih izrazov med kmeti in trgovci, je bil prepričan, da je našel prave izraze: »*Da ne bo zmešnjave, bi pač prav bilo, da bi ostali vsi pri gori nasvetovanih besedah, ker niso ljudstvu oktroirane, ampak iz ljudstva vzete.*«⁵⁷ Podobno se je tudi Glunec posvetoval s kmeti in ob tem prišel do prepričanja, da »*denar po njegovi vrednosti imenovati in po rudi ni nasproti, je posebno za prosto ljudstvo prilično in prav, ter čim krajše, tem boljše.*«⁵⁸

S poimenovanjem novega denarja niso imeli težav le Slovenci. Celo uradna, nemška terminologija je zašla v težke dileme. Težave je imela s poimenovanjem stotega dela goldinarja. Ker je bil novi goldinar za 5 % manj vreden od starega in se je stari goldinar povrhu delil na samo 60 krajcarjev, je bil stoti del novega goldinarja vreden precej manj od starega krajcarja. Da bi preprečili nesporazume, se je nekaterim zdelo potrebno tudi po imenu ločiti stari drobiž od novega. Toda vlada se najprej ni mogla odločiti

47 Hicinger: *Kako se bo novi denar imenoval po slovensko?*, Novice, 12. maj 1858, št. 19, str. 146-147.

48 Cigale: *Tudi nekaj zastran novih dnarjev*, Novice, 26. maj 1858, št. 21, str. 163.

49 Cesarski patent od 19. septembra 1857 zastran novega dnarja, Novice, 14. november 1857, št. 91, str. 361-362; 18. november 1857, št. 92, str. 365-366; 21. november 1857, št. 93, str. 370.

50 Cigale: *Tudi nekaj zastran novih dnarjev*, Novice, 26. maj 1858, št. 21, str. 163.

51 Glunec M.: *Imena novih denarjev*, Novice, 30. junij 1858, št. 26, str. 202-203.

52 Majar: *Imena novih denarjev*, Novice, 30. junij 1858, št. 26, str. 203-204.

53 Vrednik: *Kdo ima dnarja, naj posluša!*, Novice, 28. julij 1858, št. 234, str. 235.

54 »*Da pa besede močno prehajajo iz literature (bukev in časnikov) v narod, vém povedati imeniten primér: nalez sem unidan v pismu prostega kmeta besedo predmet, ki je gotovo iz Bog vé kacih bukev zašla med gore. Da bi nahajale tako pot le tudi druge besede, ki so boljše od te!*« Cigale: *Tudi nekaj zastran novih dnarjev*, Novice, 26. maj 1858, št. 21, str. 163.

55 Majar: *Imena novih denarjev*, Novice, 30. junij 1858, št. 26, str. 203, 204.

56 Cigale: *Tudi nekaj zastran novih dnarjev*, Novice, 26. maj 1858, št. 21, str. 163.

57 Vrednik: *Kdo ima dnarja, naj posluša!*, Novice, 28. julij 1858, št. 234, str. 235.

58 Glunec M.: *Imena novih denarjev*, Novice, 30. junij 1858, št. 26, str. 203.

Tabela 2:

	Peter Hicinger	Matej Cigale	M. Glunec	Matija Majar	Janez Bleiweis
2 zvezna tolarja	dvatolarnik, dvadolarnik	veliki zvezni tolar	veliki poldružnik	veliki tolar	veliki tolar
1 zvezni tolar	tolar, dolar	mali zvezni tolar	poldružnik	mali tolar	mali tolar
2 goldinarja	dvazlatnik	dvoforintnik	veliki srebrnik, dvojak	dvozlatnik	dva goldinarja, dva zlatnika
1 goldinar	zlat	forintnik	srebrnik	zlatnik	goldinar, zlatnik
1/4 goldinarja	četrtn	čet(v)ertforintnik, četertka	mali srebrnik, četertak, štertak, petindvajščak	četrtrina	petica
10 krajcarjev	desetica	desetica		desetica	desetica
5 krajcarjev	petica	petica		petica	petérka, pétka
3 krajcarji	trojak, trojka, groš	trojka, groš		groš	groš
1 krajcar	sold	krajcar		krajcar	krajcar, sold
1/2 krajcarja	polsoldnik				pol krajcarja, pol solda
1 zlata krona	krona			krona	krona
1/2 zlate krone	polkrona			polkrona	pol krone

med različnimi predlogi (*Duit, Cent*) in je naposled končno odločitev odložila na poznejši čas: »Kako se bo prihodnjič drobiž imenoval, še ni znano.«⁵⁹ V patentu z dne 19. septembra 1857 je tako govora samo o stotinki (*Hunderttheil*).⁶⁰ Ime novega drobiža ni bilo znano niti še takrat, ko so leta 1858 že začeli kovati novi bakreni drobiž. Ta je imel na eni strani preprosto napis c. k. avstrijski drobiž (*k. k. österreichische Scheidemünze*), na drugi strani pa z arabsko število označeno vrednost.⁶¹

Slika 13: Bakreni drobiž, 1 krajcar avstrijske valute, Dunaj, 1858.

Nazadnje se je vlada odločila, da bo obdržala staro ime krajcar, na katerega so bili ljudje že navajeni. Da bi bilo pa novi drobiž mogoče ločiti od starega, so mu dodali oznako novi krajcar (*Neukreuzer*). Hkrati je bilo predvideno, da bo dodatek novi v uporabi le toliko časa, dokler bosta v obtoku obe vrsti drobiža. Po izginotju

starega drobiža je postala oznaka *novi* povsem brezpredmetna. Od takrat se je tudi novi krajcar preprosto imenoval le krajcar.⁶²

S takšno rešitvijo so se večinoma strinjali tudi zgoraj imenovani Slovenci: »Novemu denarju - denarju avstrijske vrednosti, v obče ni potreba pristavljati slova: 'novi', 'sadanji', 'zavezni' denar. To se uže samo po sebi razume, da je novi, zavezni, ako ni stari denar. Ta slova se budu pristavljala samo od početka, po prvem novembru letos, i onda kadar bude hotel kdo bolje natenko določiti i poznamenovati, kakošen denar meni.«⁶³ Bleiweis je sicer priznal, da se mu »ne dopade pritiklina 'novi'; al ta pritiklina bo jenjala, kadar bodo jenjali 'stari' krajcarji in bode kraljeval edini (sedaj še novi) krajcar.«⁶⁴

Slovenci so za novi drobiž v resnici hitro začeli uporabljati krajšo obliko imena krajcarji, čeprav stari krajcarji še dolgo časa niso povsem izginili iz denarnega obtoka. V obtoku je bilo tako še precej denarja konvencijske valute, katerega vrednost je bila sedaj povsem drugačna od vrednosti, ki je bila zapisana na teh kovancih. Stari goldinar je bil tako vreden 1,05 novega goldinarja. Še večji problem je bil z drobižem. Ker se novi goldinar avstrijske valute ni več delil na 60, temveč na 100 krajcarjev, desetina goldinarja ni bila

59 Novice, 1. april 1857, št. 26, str. 104.

60 Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich, 19. 9. 1857, št. 169, str. 484-490. Cesarski patent od 19. septembra 1857 zastran novega dnarja, Novice, 18. november 1857, št. 92, str. 366.

61 Novice, 3. februar 1858, št. 5, str. 40.

62 Primerjaj: Probszt, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, o.c., str. 540-541.

63 Majar: Imena novih denarjev, Novice, 30. junij 1858, št. 26, str. 203.

64 Opomin zastran starega dnarja, Novice, 1. junij 1859, št. 22, str. 168.

več vredna 6, temveč 10 krajcarjev, en stari groš pa ni bil več vreden 3, temveč 5 krajcarjev.

Slika 14: Srebrni drobiž, 3 krajcarji konvencijske valute, Dunaj, 1836.

Toda takšno preračunavanje je bilo še zelo preprosto. Ker je bila po eni strani vrednost avstrijske valute nekoliko manjša od vrednosti konvencijske valute in je po drugi strani avstrijska vlada devalvirala stare kovance, je bilo npr. 10 starih krajcarjev vrednih 17 novih, 2 stara krajcarja sta bila vredna le še tri nove, pol starega krajcarja pa je bilo naposled vrednega prav tako pol novega krajcarja. Toda tudi takšna menjalna razmerja so bila v veljavi še manj časa, kot so bili v obtoku stari kovanci. Stari srebrni drobiž za 6 krajcarjev so tako menjavali za 10 krajcarjev avstrijske valute le do leta 1870, potem je bilo zanj mogoče dobiti le še 8 krajcarjev.⁶⁵

Kronska valuta

Z leti je bil seveda star denar konvencijske valute postopoma odrinjen na obrobje plačilnega prometa. V slovenski literaturi in časopisu so se uveljavile besede zvezni tolar, krona, goldinar in krajcar, govorilo se je še o groših, šesticah in desetih. S pojavom novih kovancev avstrijske valute so se seveda pojavila tudi nova imena, npr. *štirak* za bakreni drobiž za 4 krajcarje.⁶⁶ Za bankovce so se še naprej uporabljali izrazi tisočak, stotak, petdesetak, desetak, petak in (papirnati) goldinar.

Toda že leta 1892 je nastala potreba po novih imenih za denar. Tega leta se je namreč avstro-ogrsko monarhija odločila, da bo namesto srebrne avstrijske valute uvedla novo zlato valuto. Te-

meljna denarna enota nove valute je bila *krona* (nemško *Krone*, madžarsko *Korona*), ki je bila vredna pol nekdanjega goldinarja. Krona se je delila na 100 vinarjev. V naslednjih letih sta avstrijska in ogrska vlada v obtok poslali kurantne zlatnike za 100, 20 in 10 kron, srebrni drobiž za 5, 2 in eno krono, drobiž iz niklja za 20 in 10 vinarjev ter bronasti drobiž za 2 in 1 vinar. Avstro-ogrsko banko je izdala bankovce za 10, 20, 50, 100 in 1000 kron. Čeprav je prvi kronski drobiž začel prihajati v denarni obtok že leta 1893, je bila avstrijska valuta uradno še naprej državna valuta in je bil denar kronske valute samo plačilno sredstvo. Z letom 1900 se je situacija obrnila za 180 stopinj in odtlej je bil preostali denar avstrijske valute samo še plačilno sredstvo. Kot zadnje so šele leta 1910 zamenjali bankovce za 1000 goldinarjev.⁶⁷ Istočasni denarni obtok dveh valut je seveda še dodatno otežil zamenjavo starih imen za posamezne denarne enote. Tako ni nič čudnega, če so npr. še leta 1910 bankovec za deset kron v ne tako oddaljeni spomin na enako vreden bankovec za 5 goldinarjev imenovali petak.⁶⁸

Slovenci so novo ime za denarno enoto sprejeli skoraj brez vsakega ugovora,⁶⁹ posebno še, ker je bila na kovancu za 1 krono iz leta 1892 upodobljena krona. Hkrati so imeli kovanci z imenom krona že dolgo tradicijo, ki je segala vse do zlatih kron avstrijske valute, ki so jih kovali do leta 1866.

Slika 15: Srebrni drobiž, 1 krona kronske valute, Dunaj, 1892.

Nasprotno je zelo veliko težav povzročalo poimenovanje stotega dela krone, ki se je nemško imenoval *Heller* in madžarsko *fillér*. Ime Heller (prvotno tudi *Häller*) izvira iz imena za pfenig, ki so ga od konca 12. stoletja kovali v mestu Hall (danes Schwäbisch Hall). Ko so to vrsto denarja začeli pridno kovati tudi drugje po južni Nem-

65 Pančur, Andrej: V pričakovanju stabilnega denarnega sistema, o.c., str. 56-157, 212.

66 Ker je bil bakreni drobiž za 4 krone relativno velik kovanec, s katerim je bilo v denarnem poslovanju dokaj nerodno poslovati, so mu na Primorskem pravili tudi patakon. To ime je izhajalo iz italijanske besede patacca oziroma patacone. Podgornik, Fran: Imena in napisi novih denarjev in pa Slovani, Slovanski svet, 25. april 1892, št. 8, str. 108.

67 Pančur, Andrej: V pričakovanju stabilnega denarnega sistema, o.c., str. 265-281.

68 Slovenec, 17. januar 1910, št. 12.

69 Nekdo je za srebrni drobiž za eno krono predlagal ime novača. Slovenec, 27. junij 1900, št. 145.

čiji, je njegova vrednost v 15. stoletju padla na pol pfeniga. Kot takšnega so ga na tem prostoru kovali vse do 19. stoletja.

Nemška in madžarska imena za novo denarno enoto in stoti del te enote so bili nedvoumno določeni že maja 1892 s predložitvijo zakonskih predlogov valutne reforme, dokončno pa so bila ta imena sprejeta z njihovo uzakonitvijo avgusta istega leta. Povsem drugače je bilo z imeni za te denarne enote v drugih jezikih monarhije, saj so ta imena izhajala le iz prevodov uradnih zakonskih besedil. Zato je bila izbira teh imen prepuščena volji posameznih prevajalcev. Pri prevajanju besede Heller so domišljiji tako lahko prepustili prosto pot, zlasti še v avstrijski polovici habsburške monarhije, katere drobiž za razliko od Ogrske navzven sploh ni nosil nobenega imena.⁷⁰

Slika 16: Drobiž iz niklja, 20 vinarjev kronske valute, Krennica, 1893.

Narodno zavedni Slovenci za označevanje drobiža vsekakor niso bili pripravljeni prevzeti tako očitno nemške besede, kot je bila Heller, temveč so si namesto germanizma heler prizadevali najti čim bolj ustrezno slovensko besedo.⁷¹ Urednik časopisa Slovanski svet Fran Podgornik se je v svoji panslovanski maniri celó zavzemal, da bi se slovanski narodi med seboj dogovorili o imenih za nov denar. Zato je novinarjem priporočal, naj ne hitijo z dajanjem novih imen denarju in naj to delo raje prepustijo starinarjem, etnografom in zgodovinarjem. Ti, je zapisal, naj predlagajo primerna slovanska zgodovinska imena za denar, o katerih bi se dokončno lahko dogovorili na skupnem kongresu. Pri tem dogovarjanju bi lahko aktivno sodelovali tudi slovanski časopisi.⁷²

Tudi mariborski časopis Slovenski gospodar je hotel imena za nov denar uskladiti z ostalimi slovanskimi narodi.⁷³ Tržaška Edinost si je prav tako želela skupna slovanska imena za posamezne kovance in bankovce.⁷⁴ Toda naposled so se vsi takšni velikopotezni načrti izkazali le za prazno (panslavistično) sanjarjenje. Različni slovanski narodi habsburške monarhije so nov denar poimenovali povsem različno. Še celo posamezni slovanski narodi se kar nekaj časa niso mogli poenotiti glede ustreznega knjižnega imena za nov drobiž.

Karel Štrekelj je kot urednik slovenskega dela Državnega zakonika Heller prevajal z besede *vinar*, ki ji je v oklepaju dodajal besedo *belič*.⁷⁵ Podobno so v prevodu popularne brošure o valutni reformi uporabljali ime *vinar*, ki so mu kot alternativo pridajali še ime *novčič*.⁷⁶ Najpomembnejša slovanska časopisa liberalni Slovenski narod⁷⁷ in katoliški Slovenec⁷⁸ sta se odločila za ime *vinar*; pri tem so se jima pridružile še Novice.⁷⁹ Vendar ta odločitev ni bila sprejeta brez ogorčenega nasprotovanja. Beseda *vinar* je šla marsikateremu v nos ravno zaradi njenega nemškega izvora. Zato se je neznani dopisnik v Slovenecu zavzel za uporabo besede *belič*, kajti *vinar »je tujka, nastala iz Wiener(pfennig)«, belič pa je domačinka in se sliši med narodom. /.../ narod še vedno /.../ govori: 'ni beliča pri hiši'. Čemu neki vsprejemati tujko?»⁸⁰ Podobno je verjetno razmišljal tudi Maks Pleteršnik, saj je v svojem slovensko nemškem slovarju besedo *belič* prevajal kot Heller.⁸¹ Tudi Lipe Haderlap je govoril o beličih, ko je številnim bralcem Koledarja Družbe sv. Mohorja predstavljal nov denar.⁸²*

73 Slovenski gospodar, 26. maj 1892, št. 21, str. 167.

74 Edinost, 27. junij 1892, št. 60.

75 Državni zakonik za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru. Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, Dunaj: iz. c. kr. dvorne in državne tiskarne, 1892.

76 Uprasanja in odgovori o uravnavi vrednote, Gorica: Seitz, 1892. Beseda *novčič* je pomenila nov denar. Hrvati so po letu 1858 s tem imenom označevali (nove) krajcarje avstrijske valute.

77 Krona in vinar, Slovenski narod, 19. april 1892, št. 88.

78 Valutne predloge, Slovenski narod, 17. maj 1892, št. 112.

78 Slovenec, 19. april 1892, št. 88. Nov denar, 20. maj 1892, št. 115.

79 Novice, 22. april 1892, št. 17, str. 134.

80 Slovenec, 23. maj 1892, št. 117.

81 Pleteršnik, Maks: Slovensko-nemški slovar, 1. del, Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894 [i. e. 1893].

82 Haderlap, Lipe: Naš novi denar, Koledar Družbe sv. Mohorja, 1894, str. 109-110.

70 Primerjaj Sliko 1, ki prikazuje drobiž za 20 vinarjev kovanih za avstrijsko polovico monarhije in Sliko 16, ki prikazuje drobiž za 20 vinarjev kovanih za ogrsko polovico monarhije.

71 Seveda se vedno najdejo tudi izjeme. Glej: Slovenec, 3. julij 1900, št. 3; 20. avgust 1900, št. 189.

72 Podgornik, Fran: Imena in napisi novih denarjev in pa Slovani, Slovanski Svet, 25. April 1892, št. 8, str. 105-109.

Vendar tudi beseda belič ni bila brez napak. Dopisnik z Dobrne je tako pripomnil, »da je to ime ljudstvo o svojem času dalo le srebernemu ali 'belemu' denarju, a 'pol krajcarja' človek menda še ni videl vsak 'belega', gotovo ne srebrnega.«⁸³ Zato je predlagal uporabo imena *penez*, ki je v njegovem kraju označevala kovanec za pol krajcarja. Povsem svojo pot je ubralo uredništvo časopisa Slovenski gospodar, ki je predlagalo ime *bor*, in sicer v pomenu malega, bornega drobiža.⁸⁴ Precej bolj pragmatično je razmišljal Podčavenski, ki je za stoti del krone preprosto predlagal ime *stotejka*.⁸⁵ Osnovnošolski učitelj Ivan Vrščaj se je nato zavzel za ime *stotka*, ki »je čista domačinka in njen postanek od vrstivnega števnikarja 'stoti' popolnoma odgovarja bistvu novega drobiža.«⁸⁶ Uredništvo učiteljske revije Popotnik se je zavzemalo še za bolj pravilen izraz *stotinka*, »katere ime bi se znalo /.../ kmalu vdomačiti.«⁸⁷

Vendar vse kaže, da je bilo pri izboru knjižnega imena za stotino krone odločilno mnenje najvplivnejših slovenskih časopisov, ki so skoraj brez izjeme še naprej uporabljali besedo vinar. Temu trendu so se kmalu pridružili še zadnji omahljivci⁸⁸ in omemba stotink je bila le še eksootična posebnost.⁸⁹

Edini večji problem s poimenovanjem novega denarja se je pojavil leta 1900, ko je v denarni obtok prišel srebrni drobiž za pet kron. Ker so bili ljudje dotlej pri tem apoenu navajeni imeti v rokah le papirnati denar (petak), so novemu kovancu hoteli prilepiti povsem novo ime: »Nekateri mu pravijo 'goldinar za pet kron', drugi 'novi finfar' ali 'pol finfarja' itd. Kapitalist z Gorenjskega je nasvetoval, naj se imenuje ta srebernjak kar na kratko brus.«⁹⁰ Nekdo je tako svetoval ime petača,⁹¹ M. Karba mu je pri tem odločno nasprotoval in je zato predlagal izraz petka,⁹² nekdo drug ime petica,⁹³ spet tretji je za ta največji

srebrni kovanec predlagal izraz kronača.⁹⁴ Naposled je nekdo salomonsko predlagal, naj bo srebrni drobiž za pet kron (nova) petica, morebitni bankovec za isti znesek pa (novi) petak.⁹⁵

Zaključek

Zadnjo in odločilno besedo pri vsakdanjem poimenovanju posameznega denarja je vedno imelo ljudstvo. In prav pri ljudskem poimenovanju denarja opazimo veliko mero konservativnosti. Zato se je lahko sčasoma kovanca za 20 vinarjev oprijelo celo devet različnih imen. Vinarjem se je namreč lahko reklo tudi belič ali heler. 20 vinarjev kronske valute je bilo pred tem vrednih 10 krajcarjev avstrijske valute. Temu kovancu so zato pravili tudi desetica. Drugo ime za krajcar je bilo sold. Naposled je bilo 10 krajcarjev avstrijske valute pred letom 1858 vrednih 6 krajcarjev konvencijske valute. Zato se je temu kovancu po domače reklo še šestica ali z germanizmom zeksar. Znesek šestih krajcarjev je ustrezal znesku dveh grošev in so mu zato pogosto pravili še dvojaja.

Zusammenfassung

SLOWENISCHE NAMEN FÜR HABSBURGISCHES GELD IM 19. JAHRHUNDERT

Zu Beginn des 20. Jahrhunderts hatten die Slowenen für das österreichisch-ungarische Kleingeld von 20 Kreuzern neun unterschiedliche schriftsprachliche und dialektale Bezeichnungen. Um die Etymologie all dieser Bezeichnungen für ein und dieselbe Münze zu erklären, muss man einige Jahrhunderte in die Vergangenheit blicken. Seit dem Mittelalter war auf slowenischem Gebiet mehrheitlich nur Geld aus den Nachbarländern in Umlauf. Daher bürgernten sich die fremden Bezeichnungen für dieses Geld in ihrer ursprünglichen oder slowenisierten Form auch unter der slowenischen Bevölkerung ein. Andererseits gaben die Slowenen einigen Arten des fremden Geldes auch original slowenische Bezeichnungen, in Abhängigkeit von den verschiedenen Merkmalen der einzelnen Geldarten. Dabei existierten unterschiedliche regionale Formen der slowenischen Geldbezeichnungen.

83 Slovenec, 25. maj 1892, št. 119.

84 Slovenski gospodar, 26. maj 1892, št. 21, str. 161, 167.

85 Podčavenski: Stotejka ali vinar?, Slovanski svet, 10. januar 1893, št. 1, str. 13-14.

86 Vrščaj, Ivan: Vinar – stotejka – stotka, Popotnik, 25. marec 1893, št. 6, str. 90.

87 kl.: Kako naj se imenuje novi drobiž?, Popotnik, 10. maj 1893, št. 9, str. 143.

88 Koliko plača tuji denar v kronah, Popotnik, 25. avgust 1893, št. 16, str. 255-256.

89 Slovenec, 12. maj 1908, št. 109.

90 Slovenec, 22. junij 1900, št. 141.

91 Slovenec, 27. junij 1900, št. 145; 5. julij 1900, št. 151.

92 Slovenec, 3. julij 1900, št. 149; 10. julij 1900, št. 155.

93 Slovenec, 7. julij 1900, št. 153; 14. julij 1900, št. 159.

94 Slovenec, 10. julij 1900, št. 155.

95 Slovenec, 20. avgust 1900, št. 189.

Zur Vereinheitlichung der slowenischen Bezeichnungen für habsburgisches Geld kam es erst im Laufe des 19. Jahrhunderts, als sich die gemeinsame slowenische Schriftsprache ausbildete. Die slowenischen Bezeichnungen entstanden einerseits auf Grundlage traditioneller volkstümlicher Bezeichnungen, andererseits unter dem Einfluss der Bestrebungen einzelner nationalbewusster Slowenen zur Vereinheitlichung der slowenischen Schriftsprache. Die Währungsreformen der Jahre 1857 in 1892 beschleunigten den Prozess der standardsprachlichen Kodifizierung slowenischer Geldbezeichnungen. Die

Einführung neuer Währungen bewirkte die Notwendigkeit einheitlicher slowenischer Übersetzungen der amtlichen deutschen Geldbezeichnungen. Dabei hatten die Übersetzer der Währungsgesetzgebung sowie die Redaktionen und Journalisten slowenischer Zeitungen großen Einfluss. Doch der Wille des Volkes war immer noch der wichtigste Schiedsrichter hinsichtlich der Verwendung von Geldbezeichnungen in der täglichen slowenischen Umgangssprache. Daher verwundert es nicht, dass ein und dasselbe Geld auch mehrere unterschiedliche Namen hatte.

Alenka R. Ungar Dietinger

STAVKA – EDINI IZHOD JAVORNIŠKIH IN JESENIŠKIH KOVINARJEV LETA 1935

»Radikalen biti, se pravi, vsako stvar zgrabiti pri korenini. Korenina za človeka pa je človek sam.« (Karl Marx)

V zgodovini delavstva so se zvrstile številne stavke. Med njimi so bile nekatere bolj, druge pa manj odmevne, vse pa so dokazovale zrelost delavskega razreda, ki se je boril za svoje pravice in si na tak način želel izboljšati svoje življenjske pogoje. Stavke, tako v svetu kot tudi na Slovenskem, so borbeni proletariat prikazovale kot posledico nezadovoljstva ljudstva s splošnimi življenjskimi razmerami. Nemalokrat so se stavke končale neuspešno, kar je povzročilo še večje upore in mišerne delovne ter življenjske pogoje.

Leta 1935 so razmere tudi na Javorniku in Savi začele postajati vedno bolj kočljive.

Dogodki, ki so jim v tem letu sledili, so zagotovo posledica okoliščin, ki so se začele že v začetku tridesetih let dvajsetega stoletja. Leto 1932 je bilo eno takšnih, ki je prizadelo širši del sveta. Plima hude gospodarske krize leta 1929 v Združenih državah Amerike je pljusnila tudi v našo deželo in povzročila težave, ki so se razen v politiki odražale tudi v različnih gospodarskih panogah. Takratni kapitalisti in lastniki podjetij so poskušali čimbolj pospešiti razvoj gospodarstva

in povečati svoj dobiček, četudi na rovaš življenjskih razmer delavcev.

KID¹ je bila v času pred 2. svetovno vojno že močno razvito podjetje. Posebej še po letu 1929, ko je na Jesenice prispel novi veliki tovarnar iz Celja, August Westen, ki je od Italijanov odkupil delnice javorniških in savskih obratov in s tem prevzel eno vodilnih mest v podjetju. Takrat je tovarna iz italijanskih spet prešla v nemške roke. Nemci pa so dobro poznali pravilno podjetniško taktiko v takratni kraljevini Jugoslaviji, ki je bila povrh vsega še precej agrarna. Industrija na tukajšnjem območju jim je pomenila izziv; izkušeni industrialec Westen je znal izkoristiti priložnost

¹ *Kranjska industrijska družba je bila ustanovljena 5. 9. 1869 v Ljubljani. Ustanovili so jo poslovni ljudje Lambert Karel Luckmann, Karel Kanut Holzer in Vincenc Seunig, člani trgovske družbe, ki je bila lastnik ljubljanskega parnega mlina, in vodstvo podjetja Karl Zois-dedič, ki je bilo za svoje gorenjske železarske obrate močno zadolženo pri Luckmannu. Leta 1870 je postala družba lastnik obratov in večine posestev podjetja Karl Zois-dedič na Javorniku (Jesenice), v Bohinju, Radovni in Mostah z rudniki v Karavankah. Borzni polom je leta 1873 ogrozil obstoj podjetja. Po zaslugi Jožefa Luckmanna (1840-1906) kot finančnega predsednika KID-a (1879-1896) in Karla Luckmanna (1869-1906) ter tehničnih strokovnjakov so podjetje rešili. 1889-1890 so zgradili na Jesenicah novo železarno z jeklarno. Ilustrirana zgodovina Slovencev, Mladinska knjiga, Ljubljana 2001, str. 348.*